

Osmanly döwletiniň döreyşinde «Gaza» we «Türkmen» täsiri

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Osmanly döwletiniň döreyşinde "Gaza" we "Türkmen" täsiri
OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA "GAZA" VE "TÜRKMEN" ETKİSİ

■ Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Gaza ve Türkmen (Oğuz) Ananelerinin Rolü Üzerine

Bu ilk kroniklerin efsanevî kuruluş hikayesinde iki ana motif işlenmiştir. Bunlardan ilki Türkmen muhitlerinde köklü bir anane olan "Oğuz teması"; diğeri ise Arap-İslam devletlerinden ziyade Türk-İslam devletlerinde, özellikle de Osmanlıların ilk dönemlerinde en yaygın ve güçlü şekline kavuşan "Gaza ve Gazi" motifleridir. Bu iki temel motifin birleşmesiyle ortaya çıkan kuruluş hikayesi özetle şu şekildedir: "Osmanlılar, Oğuzların en itibarlı boyu olan Kayı'lara mensupturlar. Bu özellik onlara bütün Türkmenler tarafından kabul gören bir meşruiyet kaynağı kazandırmıştır. Zira Kayı boyu dururken Hanlık kimseye yaraşmayacaktır. Kuruluş döneminde devletin temel unsurunu teşkil eden Türkmenler, bu ananenin etkisiyle Osman Bey ve aşireti etrafında toplanmışlardır. Oğuz geleneği ilk Osmanlı padişahlarının hem meşruiyet dayanağı hem de ihtiyaçları olan nüfus kesafetini kazanmalarında önemli bir etkindir. Ancak ilk Osmanlıları devlet kurucusu haline getiren esas unsur, gaza ananesi olmuştur. Osmanlı padişahları, Tanrı'nın adını yüce tutma adına dirâyet ve şecaatle kılıca sarılmışlar ve her biri esâtiri bir şahsiyet olan bu gaziler, Tanrı'nın gösterdiği teveccüh ve yardımla Osmanlı Devletini kurmuşlardır." [1]

Bu izah tarzı, 20. asır başlarına kadar halk ve siyasî otorite tarafından ana hatlarıyla benimsenmiştir. Üstelik bu döneme kadar hakim olan menkıbevî tarih anlayışı da, kuruluş hadisesini eleştirel bir bakışla değerlendirmekten çok uzak olduğu gibi, bu efsane örgüsünün halk ve siyasî otorite

tarafından bir övünç kaynağı olarak kabul edildiği dahi görülmektedir. Bunu, Osmanlıların ilk dönemlerinde yaygın olan menkıbe inanışının, siyasî otorite, halk ve ilim alemi arasında bir gelenek halinde devam ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim günümüzde bile sadece halk arasında değil, ilim alemi içerisinde bile bir çok meseleyi bu tür yaklaşımlarla değerlendirenler mevcuttur.[2]

Bu yaklaşım, 20. asrın başından itibaren ciddi eleştirilere konu olmuştur. İlk olarak batılı tarihçiler, Osmanlı Devletinin kuruluşunu sır ve efsane örgüsünden kurtarma yolunda çalışmalara girişmişlerdir. Ancak bu çalışmaların bir çoğunda da, o dönemde Türkler hakkında yaygın olan ön yargılı yaklaşımların etkili olduğu görülmektedir. Konuyu ele alan batılı araştırmacıların hemen hepsinin düştüğü diğer büyük hata ise, Türk tarihinin ve 12-13. yüzyıl Anadolu'sunun genel özelliklerini kavrayamamış olmalarıdır. Ya muasır kaynakları hiç görmemişler, ya da bu kaynakları, yukarda bahsettiğimiz menkıbevî motifleriyle, herhangi bir tenkide tabi tutmadan değerlendirilmiştir.

Günümüzde erken Osmanlı tarihi çalışmalarında oldukça önemli mesafeler kat edildiği bir gerçektir. Daha ileri çalışmalar için gerekli olan her çeşit kaynak ve tarihî bilgi birikiminin de, önceki yıllara nazaran arttığı kabul edilmektedir.[3] Nitekim özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar, konunun otoriteleri sayılan M. F. Köprülü ve P. Wittek'in yapmış oldukları çalışmalara büyük katkıda bulunmuşlardır. Hatta tarih biliminin günümüzde ulaştığı seviyeden ve konu hakkında ortaya çıkan yeni bulgulardan cesaret alan araştırmacıların, bu ilim adamlarının tezlerine ciddi eleştiriler yönelttikleri görülmektedir.[4] Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Köprülü ve Wittek'i eleştiren ve "revizyonistler" olarak adlandırılan yeni kuşak araştırmacılar[5], -kendilerinin de kabul ettiği gibi- eskilerin görüşlerini ister tamamen red isterse tadil etsinler, onların koydukları genel esaslar içerisinde özeli keşfetme çabasından pek öteye gidememişlerdir.[6] Buna rağmen yeni kuşak "revizyonist" tarihçilerin, "gelenekçiler" dedikleri Köprülü, Wittek ve bunların takipçileri ile

girdikleri keyifli ve faydalı tartışmanın, erken Osmanlı tarihi konusunda gittikçe zenginleşen ve aynı zamanda da berraklaşan bir bilgi birikimi doğurduğu bir gerçektir.

Bu çalışmada, zaman zaman “gereksiz bir tartışma” olarak nitelendirilmekle beraber[7], Osmanlı Devletinin kuruluşu ve ilk Osmanlıların sosyal ve etnik durumlarını aydınlatma konusunda önemli ipuçları veren Gaza ve Türkmen (Oğuz) ananeleri ve devletin kuruluşu üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

1- Gaza ve Gazi Nazariyesi

Osmanlı Devletinin kuruluşunu izah eden Fuad Köprülü ve Paul Wittek, Bizans-Selçuklu hududundaki uç cemiyet ve kültürüne esas olan gaza ve gazi ruhunun büyük rolünü kuvvetle belirtmişlerdir. Ancak bu gaza-cihad ruhunu yani İslamî ideolojiyi kuramsallaştıran P. Wittek'tir.[8] Ona göre; gazi devleti, askerî fütûhât gayesini güden bir teşkilattır. Bir gazi devleti bu manada büyük bir şöhrete sahip olur ki, bütün İslam memleketleri ona büyük bir saygı ile bakar. Bu devletin reisi, kendisine biât edenlerin sadakat ve bağlılığına sahiptir. Gazi devleti, kurumsallaşmasının başlangıcında tamamen savaşçılardan müteşekkil olup köylü, esnaf, tüccâr ve idarî unsurlardan mahrûmdur. Varidatın sürekli devamı için akın ve fütuhat hareketleri hiç durmaz. Ne zaman ki akın ve fütuhat durursa işte o zaman devletin tanzîm ve teşkilat işleri başlar. Bu ise gayet zor bir iş olup bu zorluğu başarıyla çözebilen tek gazi devleti, Osmanlılar olmuştur. Böylece devletin kurulması için gerekli olan unsurlar sağlanmış ve Osmanlı Devleti gaza ideolojisi üzerine kurulmuştur.[9]

Gerçekten de gaza ve cihad ruhu, Osmanlı Devletinin temel unsurlarından biri olmuştur. Osmanlıların “ehl-i küffar” veya “darü'l-harb” olan Bizans'a karşı giriştiği gaza ve cihad faaliyetleri, onları “gazanın önderi” haline getirmiştir. Bu durum Osmanlıların Türk-Türkmen muhitlerinde itibarlarının artmasını sağlamıştır. Ahmedî'deki ifade ile artık, “tanrının

ferraşı ve ehl-i dine püşt ü penâh" olmuşlardır.[10]

Osmanlı Beyin "gazanın önderi" haline gelmesi, Osmanlı hanedanının ve Osman Beyin "hanlığının" meşrulaşması bakımından da önemlidir. Bu konuda Aşıkpaşaoğlu Tarihinde zikredilen şu olay dikkat çekicidir: Karacahisar'ın fethinden sonra halk, kendilerine imamlık eden Dursun Fakı'ya "Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim" derler. Dursun Fakı halkın bu isteğini Şeyh Edebalı'ya iletir. Bu sırada konuşmaları işiten Osman Gazi "Size ne lazımsa onu yapın" der. Dursun Fakı'nın "Hanım! Sultandan izin gerektir" sözleri üzerine Osman Gazi şunları söyler: "Bu şehri ben kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın ne dahli var ki ondan izin alayım? Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben kendim dahi sancak kaldırıp kafirlere sancak kaldırıp kafirlerle uğraştım..." Ardından Dursun Fakı'yı kadı ve hatib atar ve Cuma hutbesini ilk olarak Karahisar'da Osman Gazi adına okutur.[11]

Osmanlı Devletinin kurulduğu yıl olarak kabul edilen 699/1299 yılına tesadüf eden bu olayda dikkat çeken, Osman Beyin sözleri ve adına hutbe okutması ile istiklalini ilan etmiş olması[12] ve meşruiyetini, "gaza ile hanlığın kendisine Allah tarafından verilmesine" dayandırmasıdır. Şu halde Osman Bey, gazanın lideri olma sıfatını bağımsızlığının ve meşruiyetinin kaynağı görmüş ve bunu ilan etmekten çekinmemiştir.

Osman Beyin lideri konumuna geldiği gaza faaliyetlerinin cazibesi, farklı İslam ülkelerinden Osmanlılara katılımları artırmıştır. Böylece devletin hem içte hem de dışta siyasî, askerî ve manevî gücü artmıştır. Osmanlı Devletine "gaziler devleti" nazarıyla bakılmış, hatta gaza ve gazi kelimeleri, Arap-İslam devletlerinden çok Türk-İslam devletlerinde, özellikle de Osmanlıların ilk dönemlerinde yaygın olarak kullanılmıştır.[13] Bunun yanında ilk Osmanlı Padişahlarının hal ve hareketleri ve kuruluşta büyük katkısı bulunan tarikatlar ve bu tarikatlara gösterilen müsamaha ve ilgi de Osmanlı Devletinin kuruluşunda gaza ananesinin dinamik bir etken olduğunu göstermektedir.

Ancak Osmanlıların gaza ve İslamî ananeyi şiar edinirken "katı

şablonlara uydurulmuş bir İslam'dan değil, tarihî gerçekliği olan ve Türklerin Anadolu'da yaşadıkları ve yaydıkları farklı bir İslam anlayışından" bahsedilmesi gerektiğine dikkat çekmek gerekir.[14] Nitekim Anadolu'nun dinî tarihi incelendiğinde, özellikle konar-göçer Türkmen muhitlerinde yerleşmiş olan ve eski kabilevî inanç ve geleneklerin derin izlerini taşıyan bir "Konar-göçer Halk İslamı"nın mevcut olduğu görülmektedir.[15] Bahsettiğimiz Konar göçer halk İslam'ının bazı yönleri ile, İslamiyet'in genel görüntüsünden farklı oluşu, bazı araştırmacıları ilk Osmanlıların "gaza ile alakası olmayan bir yağmacı topluluğu olduğu" görüşüne kadar götürmüştür. Bu konuda Cemal Kafadar'ın şu tespitleri dikkat çekicidir. Kafadar'a göre, Lindner ve diğerlerinin iddiaları yeni bulgulara dayanmamaktadır. Konar göçer Halk İslam'ının bahsettiğimiz özellikleri, bırakın 20. yüzyıl araştırmacılarını, daha 16. asrında, devrin önemli Sünnî alimleri tarafından bilinmekteydi. Mesela Taşköprülüzade, ilk Osmanlıların bu gerçekleri bilmesine ve gerçekte "heterodoksi"ye şiddetle cephe almasına rağmen, Geyikli Babanın kerametlerini saygıyla kaydetmiş ve Geyikli Babanın "ortodoks" bir alim tarafından İslam dışı görülebilecek davranışlarını, imanını ve dini misyonunu sorgulamadan ele almıştır. Kafadar'a göre erken Osmanlı adetlerinin, belki de çoğunun "doğru inanışlara" aykırı düşebileceği gerçeği, ilk Osmanlıların İslam'a bağlılıklarının çok gevşek olmasını yada gaza misyonunu benimsemeyecek kadar içtenlikli olmamalarını gerektirmez. Gaza ananesi, sadece "doğru İslam"a (ortodoksi) ait bir olgu olmadığı gibi, bir gaziden beklenen davranış tarzı da, sadece bu doğru İslam'ın kalıplarıyla değerlendirilemez. Zaten Wittek'in tezinin esasını teşkil eden gazi ve gaza kavramları da, tamamen "doğru İslam"la özdeşleştirilmiş dinî tanıma değil, daha Osmanlı vakanüvislerinden çok önce, Ortaçağ Müslüman tarihçilerinin gazi dedikleri ve uç bölgelerinde cihad faaliyetlerinde bulunan belirli bir toplumsal tipe dayanmaktadır.[16] İslam dünyası, Moğol İstilasası ve Haçlı seferleri sonrasında oluşan Moğol, Papalık, Bizans ve diğer tehlikeler karşısında

kendisini büyük bir mücadele içinde bulmuştur. İşte bu durum İslam toplumu arasında bir ölüm kalım sorunu olarak “kutsal savaş” veya “gaza” mefhumunu doğurmuştur.[17] Şu halde bu tanımlama şer’i bir tanımlama olmayıp, tarihî özellik arz etmektedir.[18]

Daha Türklerin İslamiyet’i kabul etmeye başladıkları dönemden itibaren başlayan ve Türklerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarından kaynaklanan farklı dinî yorum ise, şehirlerde yerleşik hayat sürdüren ve dolayısıyla İslamiyet’in kitabî kültürüne açık olan Türk zümrelerinden çok, İslam kültür merkezlerinden uzakta bulunan konar-göçer muhitlerinde gelişmiş ve böylece eski Türk kültürünün İslamiyet’le uzlaştırıldığı, konar-göçerlere has bir İslam anlayışı ortaya çıkarılmıştır.[19]

“Heterodoksi” de denilen bu anlayış, Türkmen göçü sonucunda Anadolu’ya getirilmiş ve bu yeni coğrafyada Türkmen Babalarının önderliğinde yayılmıştır.[20] Şüphesiz Anadolu’ya gelen Türkler arasında; yerleşik hayatın içinden, büyük kültür merkezlerinden göçen ve tam anlamıyla Müslümanlaşmış olanlar var ise de çok yüzeysel bir şekilde İslamlaşmış, hatta hiç Müslüman olmayanlar da mevcuttur. Nitekim Anadolu’daki İslamlaşma, 13. hatta 14.asra kadar devam edecektir.[21] Ancak bahsettiğimiz bu farklı İslamî yorumun, şuurlu bir siyasî-ideolojik muhalefetten değil, belirttiğimiz sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlardan kaynaklandığı unutulmamalıdır. Zira Türkmenlerin Müslümanlığı, eski gelenek ve göreneklerinin, inanç ve hayat tarzlarının zahiren İslamlaştırılmış şekliyle devam ederken, yerleşmiş İslamî anlayışın tecellisi durumunda olan yönetimle bir çatışma haline gelmemiştir. Bazı araştırmacılar böyle bir çatışma “Babaîler İsyanı” için söz konusu olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak ilginçtir ki Osmanlı Devletinin kuruluş ve inkişâfında Babaî tâifesinin büyük rolü olmuştur.[22]

Osmanlı toplumunun konar-göçer ve yerleşik gibi farklı unsurlardan teşekkül etmesi sebebiyle ortaya çıkan bu durum, diğer Türkmen Beyliklerinde de görülmektedir. Zira gerek ilk Selçuklu fütuhatıyla, gerekse Moğol istilasî neticesinde

Anadolu'ya gelen ve bu dinî anlayışın temsilcisi olan Türkmenler, yerleşik kültür muhitlerinde barınamadıkları gibi, yine bu muhitlerde, Türkmenlerin yaşadıkları ve şeyh ve babalar vasıtasıyla da telkin ettikleri İslam anlayışı da pek itibar görmemiştir.[23] Böylece Türkmenler “Uç Bölgeleri”ne yönelmişler ve özellikle Moğol tahakkümü döneminde yarı bağımsız Beylikler tesis etmişlerdir. Dolayısıyla bu beylikler de Türkmen şeyh ve babalarıyla dolmuştur.[24] Böylece zaten birer Gazi Beyliği olan bu teşekküllerde çok hareketli bir gaza ve cihad faaliyeti görülmüştür.[25]

İşte bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği de bu olaylardan etkilenmiştir. Aşıkpaşazâde'nin “Abdâlân-ı Rûm” dediği bu taifenin, diğer beyliklerde olduğu gibi, Osmanlı topraklarında da himaye gördüğü bilinmektedir.[26] Buna rağmen Orhan Bey zamanında Bursa'da ifrata varan fikirler telkin eden ve sayıları da bir hayli artmış olan bir kısım Abdâl zümresi, takibata uğramıştır.[27] Bunların nüfuzlarını tamamen yitirmeleri ise, medreselerin kuvvet kazanması ve merkezî otoritenin yerleşmesinden sonra gerçekleşecektir.[28]

Bu Türkmen ve dervişlerin özelliği, “dârü'l-harb”e doğru genişleme siyasetinin en dinamik amili olan gaza faaliyetlerini bizzat yapıp, propagandalarıyla uç ahalisini gazaya teşvik etmeleridir.[29] Moğol istilasını döneminde de olduğu gibi, “yerleşiklerin Bizans'la savaşmak yerine zikir ve semâ ayinleriyle rahat yaşama isteklerine karşılık” Türkmenler, derviş ve babaların propagandaları ile fütuhatta bulunmuşlardır.[30] Bu gaza ve cihad faaliyetlerini şahsında birleştiren Osman Bey ise “gazilerin lideri” haline gelmiştir. Özellikle Osmanlı Devletinin kuruluş sürecine büyük bir ivme kazandıran Koyunhisarı (Bapheus) Savaşından sonra (1301) Osman Beyin “gâzi-yi ucât” sıfatını almasına ivme kazandırmıştır. Böylece artan şöhreti ve yeni fethedilen yerlerin cazibesi, Osmanlı arazisine büyük bir göçe sebep olmuş ve Batı Anadolu ve Rumeli hızla Türkleştirilmiştir. Şu halde Osmanlı fütuhatı, büyük çapta bir nüfus ve kolonizasyon harekâtının neticesidir ki bu nüfus harekâtı ve yerleşmenin öncüleri, “kafirleri yerlerinden kovan, toprak açan, zaviye sahibi şeyhler,

abdallar ve ahiler” olmuşlardır.[31]

Osman Bey kariyerinin başlangıcında kuşkusuz bir “yoldaşlar” grubunun başı, bir gazi önderidir. 1360’ta Orhan Bey’e ait Süleyman Paşa vakfiyesinin orijinalinde onun için “Sultanü’l-guzât” unvanı kullanılmıştır. Orhan Bey döneminden sonra da, Osmanlı hükümdarları kendilerini daima gaziler sultanı olarak görmektedirler. Bir yüzyıl sonra İstanbul fatihi II. Mehmet, Mısır Memlûk Sultanına yazdığı mektupta, tüm İslam dünyasında kendisini gazanın temsilcisi olarak tanıtmıştır.[32]

Osmanlı Devleti’nin inkişafında çok büyük bir amil olarak görülen ve devletin karakteri bakımından da önemli yer tutan gaza ve cihad yani İslamî anane, Ahmedî’den başlayarak diğer Osmanlı membalarında da sık sık zikredilmiştir.[33] Bu eserlerdeki kayıtlarda sadece Osmanlı padişahlarının değil, mevcut halkın da bu ananeye ne derece önem verdiğini göstermektedir.[34] Bu yüzden devletin başarısı bu gayretkeşliğe bağlanmakta ve Osmanlı padişahlarından övgüyle bahsedilmektedir. Yine diğer gazi ve liderler hakkında da, fazla olmamakla beraber, sitayişkar ifadeler kullanılmıştır.[35] Şu halde Bey ve Sultan, gazayı sırf bir doyum aracı olarak kullanmamıştır. Dolayısıyla gaza, Osmanlı toplumunda -başından beri- “sosyal örgütlenme ve siyasî dinamizmin temel normu ve devletin kuruluşunda temel faktör” olarak göz önünde tutulmak zorundadır.[36]

Gaza, cihan-şümûl devlet hakimiyeti için yapılacak hamlelerin, devletin askerî karakterinin ve sıkı merkeziyetçiliğin şekillenmesinde ana prensip olmuştur. Osmanlı Devleti bu gaza ananesinden hareketle 15. asırda bütün İslam aleminin hamiliği rolünü benimsemiştir. Ehl-i küffâr olan Bizans ve diğerleriyle yapılan cihadlar bir yana, Anadolu’nun Müslüman beyliklerine ve diğer İslam devletlerine karşı da gaza ideolojisi kullanılmıştır.[37] Ancak bu ideoloji hiç bir zaman gayr-i Müslimlere karşı cezrî bir politika veya İslamlaştırma şekline dönüşmemiştir. Bunun dışında Gazanın lideri konumunda olan Osman Gazinin, komşu gayr-i müslimlerle iyi ilişkiler kurduğunu, onları koruduğunu gösteren kayıtlar da vardır.[38] Bunda da şüphesiz önceden beri bahsettiğimiz taassuptan uzak,

müsamahalı ve geniş bir İslam anlayışının etkisi olduğunu söylemek mümkündür.[39]

Osmanlı Devleti genişleyip, gittikçe daha güçlü bir hale gelince; “ehl-i İslam” veya “darü’l-islam” olan komşu beylik ve devletlerle sürtüşmeler meydana gelmeye başlamıştır. İslam hukukunda iki Müslüman devletin savaşması mümkün görülmediğinden, bu kaçınılmaz faaliyetler için Osmanlılar farklı yollar izlemişlerdir. Gaza devleti olarak ününü artırmış olmanın verdiği avantajı da kullanarak, Karesi topraklarını miras yoluyla, Germiyan’ın bir bölümünü evlilik aracılığıyla, Hamit topraklarını ise satın almak suretiyle ilhak etmiştir.[40]

Ancak Osmanlıların sürekli gelişmesi, düzenli bir ordunun kurulması, gaza şöhretinin gittikçe artması Türkmen beylikleri arasında endişeye sebep olmuştur. Osmanlılara karşı birleşen bu beylikler, I. Murat’ın Rumeli’de faaliyette olduğu bir sırada Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. İşte bu tecavüz, Osmanlı devletine onlara karşı bir harekâta girişme fırsatı vermiştir. Zira bu, gaza ve cihadı engelleyici bir “darü’l-bağy” hadisesi olup, kafirlere karşı cihad “farz-ı kifaye”, isyancıları tenkil ise “farz-ı ayın”dır. Böylece Osmanlı Devleti, Anadolu’daki faaliyetlerinde “hakkılaştırılmış” bir İslamî hükme kavuşmuştur. “Mani-i gazaya gaza, gaza-yı ekberdir” sözü de bunun en açık ifadesi durumundadır.[41]

Beyliklerin bir bir ilhak edilmesi neticesinde ise Osmanlı devleti, devrin en büyük İslam devleti olan Timur ve Memlûk devletleriyle komşu olmuştur. Bu iki devlet de bölgedeki Osmanlı genişlemesinden rahatsız olarak Anadolu’ya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Böylece iki hatta üç Müslüman devlet karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, bu durum karşısında yeni politikalar üretmek durumunda kalmıştır.

İşte 14. asrın sonlarında kuvvetlenen İslamî velayet ve hakimiyet iddiası, bu politikanın bir parçası görünümündedir. Zira Yıldırım Bâyezid; merkez, saray ve ulema muhitinde doğduğu muhtemel olan bu iddia ile Timur ve Memlûk devletlerine karşı Osmanlı hanedanını meşrulaştırma

düşüncesiyle hareket etmiştir. Halifeden istediği “Sultanü’r-Rum” unvanı da bunun içindir.[42]

2- Göçebe Türkmen Nazariyesi

Buna karşılık gaza veya gazi nazariyesini eleştirenler de olmuştur. Rambaud’a göre Osmanlılar ilk dönemlerde “savaşçı bir çeteden oluşan çobanlardır.” Yine C. Dielh Osmanlı Türklerini, “siyaset bilimine uzak ve ilgisiz sert asker ve ne yönetici ne de hukukçu” ifadeleriyle nitelemektedir.[43]

Arnakis, B.Flemming, C.Heywood, Lindner, Jennigs, Imber gibi araştırmacıların da bulunduğu grup, Wittek tarafından sistemleştirilen ve daha sonraları bir çok ilim adamı tarafından üzerinde durulan Gazi ideolojisine şiddetle tepki göstermişlerdir. Özellikle kroniklerde gazi olarak nitelendirilen toplumun sosyal ve iktisadî hayatından hareket ederek, bu dönemde hakim olan dinî yapının, alışılmış İslam değerlerinden farklı oluşuna (heterodoksi) dikkat çekmişlerdir. Bu araştırmacılar, ilk dönemde ortaya çıkan Osmanlı tipinin, gaziden çok göçebe esaslarına uygun bir kimliğe sahip oldukları fikrindedirler. Daha açık bir ifade ile ilk Osmanlıların doğru inanış (ortodoks) sayılamayacak adetlere sahip olmaları, “doğru inanış”la özdeşleştirilen gazi vasfına uymamaktadır.

Gaza nazariyesine şiddetle tepki gösteren araştırmacılardan biri Imber’dir. Ona göre sadece Wittek’in kuramı değil, tamamen kıymetten yoksun olan Osmanlı kroniklerini esas alan bütün modern çalışmalar, kuruluş hadisesini izahtan uzaktır. Bu kroniklerden yola çıkarak oluşturulan gaza ve gazi kuramı da, müverrihlerin (ya da başkalarının) bazı etkiler neticesinde eserlerine dahil ettikleri zorlama ifadelerden ortaya çıkmıştır. Bunlar basit bir değerlendirmeye açıkça belli olmaktadır. Imber bu durumu, gaza ideolojisinden çok göçebe ananesinin vurgulandığı Oruç Bey, Aşıkpaşaoğlu ve anonim Tevarih-i Âl-i Osman’lar bir yana, Wittek’in gaza ve gazi kuramının temel kanıtı olarak gösterdiği Ahmedî’nin İskender-namesinde tespit ettiği noktalarla izah etmiştir. Ona

göre; bir tarihçiden çok ahlakçı yönüyle dikkat çeken Ahmedî, bu özelliğinin etkisiyle, halk arasında akın ve akıncı kelimeleriyle ifade edilen mefhumları, Arapça'daki gaza ve gazi kelimeleriyle karşılamış ve böylece onları dinî bir kisveye sokmuştur.[44] Arapça "gazi" kelimesi, Türkçe "akıncı" kelimesinin eşanlamlısıdır. Nitekim diğer Osmanlı kroniklerinde de bu kelimeler sık sık birbirlerinin yerlerine kullanılmıştır. Dolayısıyla kroniklerde zikredilen gaziler, göçebe akıncılardan başka bir şey değildir. Imber, bunun dışında, Osman ve babasının köylü olduğu veya ilk Osmanlıların Hicaz Araplarının ya da bir sahabenin soyundan geldiği gibi iddiaların asılsızlığını vurgular. Onun Osmanlıların kökeni ve erken dönem Osmanlı tarihi hakkında vardığı ilginç tespit şu şekildedir: "Osmanlıların kökenleri hakkında eski ya da çağdaş kuramların hiçbirisi kesinlikle kanıtlanamaz. Osman Gazi hakkındaki geleneksel hikayelerin neredeyse tümü hayal ürünüdür. Çağdaş bir tarihçinin yapabileceği en iyi şey, Osmanlı tarihinin başlangıcının kara bir delikten ibaret olduğunu kabul etmek olacaktır. Bu deliği doldurmak yönündeki her girişim, yalnızca yaratılan masalların sayısını artırmakla sonuçlanacaktır." [45]

Gaziler topluluğu yerine kabileyi, gaza yerine de yağmayı esas alan bu kuramın, bir diğer önemli temsilcisi Lindner'dir. Lindner, göçebeliğin Türk tarihi ve kültürü içerisindeki sosyal, kültürel, ekonomik, iktisadî, askerî, dinî hatta siyasî özelliklerini, tarihî bir süreç içerisinde ele alarak, devletin kuruluşunu ilk Osmanlıların köklü göçebelik geleneğiyle izaha çalışmıştır. Ona göre, devleti kuruluş aşamasına getiren siyasî ve sosyal gelişmeler, bu arada devletin kurucuları tarafından oluşturulan her türlü teşkilat, ilk Osmanlıların göçebe yapısının ürünüdür. Bu gelenek etrafında birleşen ve bir çeşit kabile birliği oluşturan topluluğun, kendisini dinî bir misyonun aracı olarak görmesi ve bu esasa dayanan bir teşkilat oluşturmaları beklenemez. Böyle bir topluluğun dinamik yapısını ve birlikteliğini, yağma fikrinden başka bir şeyle izah etmek mümkün değildir. Göçebe toplumun yağma düşüncesi, Bizans'ın ihmalleri, Moğol

istilasının yol açtığı siyasî kargaşa gibi dış etkenlerle birleşerek, Anadolu'nun diğer yerlerinde yaşayan Türkmenleri Osmanlı muhitine çekmiştir. Gittikçe artan göçebe nüfus ve bu nüfusun Bizans'a yönelen faaliyet alanı, zaten karışıklık içerisinde olan Bizans için karşı koyulmaz hale gelmiştir. Hulasa, göçebe Türkmenlerin yağma hareketleri, Osmanlı devletinin kuruluşu ve büyümesi hadisesinin temel esasını teşkil etmiştir.[46]

Bu araştırmacıları bu fikre iten, konar-göçer Türkmenlerin kuruluş döneminde devlet içerisindeki önemli mevkileri, kaynaklarda tasvir edilen ilk Osmanlı padişahları ve halkın konar-göçer Türkmen hayatı ve Osmanlılarca kaleme alınan bütün tarih eserlerine damgasını vuran Oğuz Han geleneği, Oğuz temasıdır. Tabii ki buna, bir takım ön yargıları da eklemek gerekir.

Osmanlıların Türkmen göçü sonrasında Anadolu'ya geldikleri, Moğol istilasıyla beraber daha batıya çekilen Türkmenlerin yoğun göç ve gaza faaliyetleri sonucunda da devletin teşekkül ettiği bir gerçektir.[47] Yine kaynaklarda tasvir edilen birçok hadise de göstermektedir ki, sadece Osmanlı Beyliğinde değil, diğer uç bölgelerinde de çok canlı bir konar-göçer yaşamı sürmektedir. Yaylak-kışlak hayatı, konar-göçerlere mahsûs mamulatin temel iktisâdî kaynak olması, içtimaî hayatta görülen bir takım münasebetler, kadınların içtimaî rolleri, ilk Osmanlı padişâhlarının bağlı oldukları hükümdârlık ananeleri ve yaşantıları, uç bölgesinde teşekkül eden içtimaî, iktisadî, askerî ve dinî teşkilatların mahiyeti ve tabii ki halkın gelenek, görenek ve hayat tarzı bariz bir konar-göçer hayatını gözler önüne sermektedir.

Bu durumda, "yarı göçebe küçük bir aşiret, devrine göre, daha başlangıçta yerleşik ve ileri, medenî bir içtimaî temele dayanan, tarihî akış içerisinde mühim bir tekamül sayılan bu büyük devleti nasıl kurdu?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Hatta bu soru karşısında "Osman Beyin bir göçebe Türkmen reisi olarak devlet kurucusu vasfına sahip bulunamayacağı, dolayısıyla devletini kurucularının İslamiyet'i kabul etmiş olan yerli Rumların olduğu" sabit fikri çıkmıştır.

Bilindiği gibi uç bölgesinin temel özelliği, hem gaza ve cihad ruhunun faaliyete geçirildiği, hem de Moğol istilası öncesi ve sonrasında yurt bulmak isteyen Türk zümrelerinin yerleşme alanı olmasıdır. Yani bu bölge her türlü göç hareketinin ulaşabileceği son noktadır. Dolayısıyla bu bölgeye genellikle Türkmenlerin yöneldiği doğru olsa da, her türlü meslek sahibi, sanat erbabı ve ilim adamının da bu göç ve istila ortamında uçlardan başka gidebilecekleri başka bir yer yoktur. Öte yandan bizzat Türkmenler içerisinde de bu unsurların mevcut olduğu ve bunların sayılarının hiç de az olmadığı bilinmektedir. Hepsi bir yana, zaten Batı Anadolu uçlarındaki Türkmenlerin daha 13. asır sonlarındaki ileri harekâtı bilhassa Anadolu Selçuklu payitahtı Konya ve diğer Orta Anadolu şehirlerinde derin yankılar yapmıştır. Gaza fikrini yıllardır unutmuş olan bu yerleşik Türkler, şimdi yeniden canlı ve atak bir döneme girmek amacıyla uç bölgelerine, Batı'ya doğru yönelmiştir. Şu halde Osmanlı Devleti'nin Türkmen karakteri görüntüsü kabul edilirken, Türkmenlerin bizzat kendi sosyal ve siyasî yapıları itibarıyla aslî göçebe sayılamayacakları ve dolayısıyla devletin, uç bölgesinin celp ettiği her türlü sosyal gruba mensup muhaciri de düşünürsek, münhasıran bir göçebe devleti olduğu fikrinin mesnetsizliğine dikkat etmek gerekir.[48]

Bunun yanında "Ertuğrul Gazi, Osman ve Orhan Bey gibi ilk Osmanlı padişahlarının birer kabile reisi oldukları"[49] düşüncesi de tam manasıyla doğru değildir. Zira onların Selçuklu aristokrasisine mensup oldukları ve zaten uzun yıllar sonunda uç bölgesinde yerleşmiş olan "beylik geleneği"nin, ancak onlar gibi tecrübeli ve seçkin kimselere fırsat tanıdığı bilinmektedir. Nitekim kroniklerde gerek Ertuğrul Gazi gerekse Osman Bey'in bir takım hizmetleri mukabilinde bu mevkiî kazandıklarına dair bilgiler mevcuttur.

Diğer yandan Osman Bey ve etrafındakilerin daha erken devirlerde şehirlere yerleştiklerini de yine muasır kaynaklardan öğrenmekteyiz.[50] Orhan Bey devrine ait kaynaklar da aynı bilgileri vermektedir.[51] Bu Osmanlı şehirlerinin medenî ve ilmî yönüyle hayli ilerlemiş oldukları,

mimarî ve özellikle ilmî ve içtimaî müesseseler itibarıyla devrinin en gelişmiş seviyesine sahip bulundukları görülmektedir.[52] Ayrıca Osmanlılar, Selçukluların medenî hayat yaşadıkları muhitlere de diğer beyliklerden daha yakın oldukları için, gerek ticari ve iktisadî sahada gerekse nizam ve idareyi tesis konusunda muhtaç oldukları unsurları elde etmekte zorlanmamışlardır.[53]

Osmanlılar, bir yandan Türkmen hayatı ve hatıralarının derin izlerini taşıırken ve Anadolu'daki diğer Türkmenler ile olan akrabalıklarını unutmazlarken, diğer yandan da muhtelif amillerin tesiriyle yerleşik hayata mahsus bir gelişme göstermişlerdir. Göçebe veya Türkmen devleti görüntüsü, her ne kadar Çelebi Mehmet hatta daha sonraki dönemlere kadar devam etmiş ise de, neticede devletin çekirdeğinde göçebesiyile yerleşiyiyile bir Türk unsuru vardır. Zaten göçebe çekirdek, zamanla ortadan kalkacak ve özellikle Fatih devrinden itibaren tamamen merkezî ve yerleşik bir devlet karşımıza çıkacaktır. Yine Ankara Savaşından (1402) sonraki "Fetret Devri"nde de - her hangi bir göçebe devletin aksine- kendisini toparlayabilmesi ve daha da güçlenerek siyasî varlığını devam ettirebilmesi bile, Osmanlı Devletinin diğer göçebe devletlerden ayrı bir kategoride olduğunu ve dolayısıyla göçebelik iddiasının tam manasıyla gerçeklik ifade etmediğini göstermeye yeterlidir.[54]

Oğuz temasına gelince; Osmanlılarca kaleme alınmış bütün tarih eserlerine damgasını vuran resmî Osmanlı geleneği, Osman Bey'i 35. veya 52. göbekten, hatta daha uzaktan Hz. Nuh'a bağlamaktadır. Ancak asıl önemli olan Osman Bey'in soy ağacının "Kayı, Gün Han ve Oğuz Han"ı da içermesidir. Ayrıca Osman Gazi, Oğuz Han töresince "hanlanmış" ve beylik bu şekilde kurulmuştur.[55]

Bilindiği gibi "Oğuz", destanî bir karakteri ifade etmekle birlikte, daha sonraları onun neslinden gelenlere verilen "etnik" bir isim haline gelmiş ve böylece bir "Oğuz şeceresi" oluşmuştur. "Türkmen" kelimesi ise Türklerin İslamlaşması ile beraber kullanılmaya başlanmış ve başlangıçta, yaygın kanaate göre, "Müslüman-Türk" anlamını yansıtmaya rağmen, daha

sonraları Oğuzlara verilen bir isim halini almıştır.[56] Her ne kadar Oğuzlar, bu yeni adı uzun süre benimsememişlerse de, 13. asırdan itibaren artık her yerde “Türkmen”, “Oğuz”un yerini almış ve Oğuz adı da şanlı atalardan kalan bir miras olarak hatıralarda yaşatılmıştır.[57] Anadolu’da ise “Türkmen” kelimesi zamanla konar-göçerleri ifade etmiştir ki, Rumeli’de de buna “Yörük” denmiştir.

İşte Osmanlıların, kökenlerini Oğuz Han’dan başlayarak ele almaları, geçmişe uzanan millî bir ananeyi benimsediklerini ve asırlarca süren bu millî düşüncenin “Türklük bilinci”nin Osmanlıdaki tecellisini göstermesi bakımından önemlidir.[58] Zira Osmanlı Sultanları, efsanevî cihan fatihi Oğuz Han neslinden gelmekle ve -destana göre- Oğuz boyları arasında en yüksek mevkii olan “Kayı”lara mensup bulunmakla her zaman iftihar etmişlerdir. Şâir Ahmedî’nin, Fetret Devri’nin ilk padişahı Emir Süleyman’ın himayesinde iken yazdığı “İskender-nâme”sindeki manzûm bölümle başlatılan Osmanlı tarihçiliği de hep bu ana tema üzerinde şekillenmiştir.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, yine aynı kaynaklarda geçen farklı ifadeler ve aynı geleneğe eklenen veya çıkartılan yeni versiyonlar ve asıl önemlisi, ananeye etki eden siyasî hadiseler, bu ananenin mahiyeti üzerinde farklı yorumlara sebep olmuştur.[59] Hatta Osmanlıların Kayı’lara mensup olup olmadıkları bile, Köprülü’nün kuvvetli izahlarına rağmen[60], bazılarınca kesin[61], bazılarınca şüpheli kabul edilmiş[62], bazılarınca ise tamamen reddedilmiştir.[63] Bundan başka, bu şecerelerin bırakın Hz. Nuh, Oğuz veya Kayı gibi uzak halkalarını, yakın olan Ertuğrul Gazi ve Süleyman Şah hakkında bile farklı kayıtların olması dikkat çekicidir.[64]

Oğuz geleneği ve Kayı rivâyetinin diğer bir yönü de, Osmanlıların meşruiyet dayanağı olarak, “siyasî mahiyeti”dir. Başlangıçtan beri var olmakla beraber bilhassa II. Murat döneminde kuvvetlenen bu anlayışı, siyasî bir kaygının neticesi olarak görmek mümkündür.[65] Osmanlıların Ankara Savaşından sonra başlayan dönemde gerek Anadolu’da gerekse Doğu’daki Türkmen muhitlerinde büyük prestij kaybına uğramalarına sebep olmuştur. Bunun yanında Timur, Orta Asya

Türk geleneğini ihya ederek Osmanlı ülkesini Bâyezid'in oğulları arasında bölüştürmüş ve bu geleneğin Anadolu'da tekrar canlanmasından etkilenen Türkmen beylikleri de Osmanlı tabiiyetinden çıkmış veya çıkarılmıştır.[66] Bu dönemde yaşanan karışıklıklar içerisinde devleti "merkezîleştirmeye" çalışan Çelebi Mehmet, Timur'un oğlu Şahruh tarafından "babasının kurduğu statükonun bozulduğu" gerekçesiyle sert bir dille uyarılmıştır.[67] Daha önemlisi, aynı dönemde Doğu'da yazılan eserlerde Osmanlı hanedanının, "meçhul ve diğer Türk ve Moğol hanedanlarından daha aşağı bir soydan gösterilmesidir. Karakoyunlu Cihanşah gibi dost hükümdarlar Osmanlı padişahını Oğuz Hana bağlayan şecereye değer verse de, başta Timurlular olmak üzere, diğer Moğol Türk ve bazı Arap kaynakları Osmanlıların Oğuz kökenini reddetmektedirler.[68]

Bu gelişmeler karşısında Osmanlılar, bir yandan Timur-oğullarına karşı ihtiyatlı bir siyaset takip ederken, bir yandan da kendilerini diğer Türk ve Moğol hanedanlarının seviyesine çıkarmak, böylece Timur-oğullarının etkilediği Türkmen zümrelerini tekrar kendi saflarına çekmek gayretine girmişlerdir. II. Murat'ın döneminde ortaya çıkan tarih eserleri, Osmanlıların Türk-Türkmen ananesine bağlanma konusundaki gayretlerinin bir göstergesidir. Bu gayret, Yazıcızâde Ali'nin, İbn Bibî'nin "el-Evâmirü'l-alâ'ie fî'l-Umûri'l-alâ'ie" isimli eserinden Türkçeye tercüme ettiği, kendisinin de bazı eklemeler yaptığı "Târîh-i Âl-i Selçuk"da en kuvvetli ifadesini bulmuştur. Eserde Kayı boyunun üstünlüğünü vurgulamış ve Osman Beyin nesebi, Oğuz Hana ve torunu Kayı'ya çıkarılmıştır.[69] Yine II. Murat döneminde derlenen Dede Korkut Destanında ise Osmanlıların "Han çıkartan boy" olan Kayı'ya mensub oldukları, "ahir zamanda Hanlık Kayı'ya geçecek"[70] ifadeleri ile belirtilmiş ve "Kayı evladından bir Bey var ise, Beyliğin başkasına yaraşmayacağı" vurgulanmıştır. [71] II. Murat devrinde paraların üzerine Kayı damgasının koyulması da aynı siyasetin neticesidir.[72]

■ Sonuç

Görülüyor ki hem gaza, hem de Türkmen (Oğuz) geleneği, Osmanlı Devletinin kuruluşunun her safhasında etkin bir rol oynamıştır. Bu etkinlik Osman ve aşiretinin uc bölgesine yerleşmelerinden beyliğin sınırlarının genişlemesine, Bizans karşısındaki durumlarından, diğer beylikler içerisinde itibarlı mevkilerine, meşruiyet kaynaklarından istiklaliyet delillerine, sosyal ve siyasî örgütlenmelerine kadar her konuda kendisini göstermektedir. Bu durumda Uc bölgesini yurt haline getiren göçebe Türkmen kitlesinin savaşçılık ve diğer sosyo-kültürel özellikleri ile bu kitleyi örgütlemeye ve harekete geçirmede esas unsur olan gaza ideolojisinin birbirinden ayrı düşünölemeyeceği iddia edilebilir. Ancak özellikle Osmanlı Devletinin kuruluş sürecine büyük bir ivme kazandıran Koyunhisarı (Bapheus) Savaşından sonra (1301) Osman Beyin “gazanın lideri” haline gelmesine ve Anadolu’nun her yanından gazilerin onun bayrağı altında toplanmasına bakılırsa Osmanlı toplumundaki bu değişimin ideolojik yönünün “gaza” olduğu anlaşılır.

Araştırma Görevlisi Erkan GÖKSU,
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Faköltesi Tarih Bölümü.

■ DİPNOTLAR

[1] İlk Osmanlı tarihçilerinin meşruiyet kaynakları için bkz. Yahya Kemal Taştan, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Doğuşu”, Bilim Yolu, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Cumhuriyetimizin 80. Yılı Özel Sayısı), S.3, Kırıkkale 2003.

[2] Şüphesiz menkıbe gerçek değildir. Ancak menkıbenin gerçekte olmayan bir olay üzerine de kaleme alınmadığı, reel bir ayağının olduğu unutulmamalıdır. Uzantıları doğrudan doğruya bir ideolojik nedene, bir siyasal formöl olarak ortaya konmaya dayanmaktadır veya doğrudan doğruya insanların edebi imaj, edebi yaratıcılık ihtiyacına cevap vermektedir. Dolayısıyla menkıbe, çok üniversal zamanları ve mekanları kapsayan bir olgudur ve özellikle dünya tarihini kapsayan büyük siyasal oluşumlarda çok önemli rolü vardır... Osmanlı

tarihinin menkıbevî yanlarının realitede ayakları olduğunu bilmek ve imparatorluğun kuruluşu için böyle bir siyasî formüle gitmenin kaçınılmaz olduğunu hatırlamak gerekir." İlber Ortaylı, "Menkıbe", Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler, Tartışma/Panel Bildirileri, Ankara 1999, s.11-22.

[3] Rudi Paul Lindner, "Selçuklular, Moğollar ve Osmanlılar Arasında", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, C.I, s.151.

[4] Elizabeth A. Zachariadou, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Editör:Elizabeth A.Zachariadou, Çev.Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul , 1997, s.V.

[5] Colin J. Heywood, Erken Osmanlı tarihi konusu üzerinde temel esasları ortaya koyan Köprülü ve Wittek gibi araştırmacıları "gelenekçiler" olarak nitelendirmektedir. Buna karşılık gelenekçilerin ortaya koydukları görüşleri yeni bulguların ışığı altında ve yeni bir yaklaşımla ele alarak "bazen kabul, bazen tadil bazen de reddeden" yeni kuşak araştırmacılar için ise "revizyonist" ifadesini kullanmaktadır. Bununla beraber aynı yazar, "gelenekçiler ile revizyonistler arasındaki sınır çizgisinin tamamıyla net olmadığını" da dile getirmiştir. Colin J. Heywood, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999., C.I, s.131-138.

[6] Heywood, a.g.m., s.138.

[7] Halil İnalcık, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi", Doğu-Batı, C.II, Sayı.7, Temmuz 1999, s.13 vd.

[8] Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", Çev. Güzin Yalter, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: I, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.3-49.

[9] Paul Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine Kadar (Osmanlı Tarihinden Yarım Asır)", Çev. Mualla Süerdem, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.55-59.

[10] Ahmedî, "Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osman", Düz. N.

Atsız, Osmanlı Tarihleri I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949., s.7.

[11] Âşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. H. Nihal Atsız, Ankara 1985, s.27-28.; Neşrî'deki kayıttaki ise; Sultan Alaeddin'in Osman Bey'e daha önceden hakimiyet alametleri yani tabl, alem ve bir at ve bir kılıç ve bir hilat" göndermek suretiyle istiklal verdiği, ancak Osman Bey'in "edebe riayeten" hutbeyi ve sikkeyi Sultanın adına düzenlediğini, Sultan Alaeddin'in ölümünden sonra ise Dursun Fakı'yı Karacahisar'a kadı ve hatib atayarak istiklalini ilan ettiği zikredilmektedir. Neşrî, Kitab-ı Cihan-nüma, C. I., Yayınlayan. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen, Ankara, 1949, s. 107-111.

[12] Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak 1299 yılı kabul edilmektedir. Ancak bu "itibarî" tarihe başta Halil İnalcık olmak üzere bir çok araştırmacının itirazı olmuştur. Halil İnalcık'ın Osmanlı Devletinin istiklal tarihi olarak 1301 yılını belirlemiştir. Bu konudaki çalışmalar ve görüşler hakkında bkz. Ahmet Nezihi Turan, "Osmanlı Devleti Ne Zaman Kuruldu?", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999., C.I, s.190-193.

[13] Abdulkadir Özcan, "Türklerde Gaza Ruhu ve Bunun Osmanlılardaki Tezahürü", X. Osmanlı Sempozyumu Bildirileri, Söğüt, 1995, s.9 vd.

[14] Mehmet Öz, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", VI. Osmanlı Sempozyumu, Söğüt, 1991, s.11.

[15] Buna mukabil, merkezî devlet yapısı altında kurumlaşmış bir "Halk İslamı" veya "Osmanlı İslam'ından da söz edilebilir. b.k.z., Ahmet Yaşar Ocak, "II. Abdulhamit Dönemi İslamcılığının Tarihi Arka Planı: Klasik Dönem Osmanlı İslam'ına Genel Bir Bakış Denemesi", Sultan II. Abdülhamit ve Devri Semineri, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1994, s.107-123.

[16] Cemal Kafadar, "İki Cihan Aresinde", Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı), Sayı.19, İstanbul 1999, s.41 vd.

[17] Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", Osmanlı, C:I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.39-40.

[18] Kafadar, a.g.m., s.41 vd.

[19] Abdulkadir İnan, Eski Türk Dinî Tarihi, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1976, s.201-235.

[20] “Heterodoksi”, Yunanca bir kelime olup gerçek ve doğru olarak kabul edilen “ortodoks” un karşıtıdır. Belirli bir dinin kurallarına ve naslarına uygun ve doğru yol sayılan inançlardan ayrılan her inanç sistemi “heterodoks” olarak kabul edilir. Özellikle Hristiyanlık için kullanılan bu kelime “kilise tarafından kabul edilmiş ve esasları kesin hükümlerle belirlenmiş resmî din anlayışının dışına çıkanlar yani itizâl ederek kâfir sayılan fırkalar” için kullanılmıştır. Bu tabirin İslamiyet’e aktarılması ise; yani “ortodoks”un ehl-i sünnet, “heterodoks”un da diğerleri için kullanılması, fevkalade ciddî yanlışlıklara ve karışıklıklara neden olacağından doğru değildir. İslamiyet’te Allah, Peygamber ve Ahiret inancını benimseyen herkes İslam dairesi içinde kabul edildiğinden, bu esasların dışındaki hususların anlaşılma ve anlatılma şekilleri üzerindeki farklı görüşleri savunanlar ve bu görüşlerini Tanrı’nın birliğini zedelemeyecek şekilde kendi kültürlerinden gelen unsurlarla bezeyenler, kesinlikle yukarıdaki mânâda heterodoks kabul edilemez. Aksi halde “İslam dünyasında, dün de bu gün de, sadece heterodoks var olmuştur” demek gerekir ki, bu da bilime aykırı ve gerçek dışı bir değerlendirme olur. Zaten İslamiyet, tarih boyunca ona inananların millî ve mahallî kültürleriyle yaşamış ve zenginleşerek günümüze ulaşmış olduğundan, İslamiyet’in Atlas okyanusundan Çin sınırına kadar değişmez bir sistem olduğu iddia edilemez. Dolayısıyla eski kültür değerlerini ve inançlarını İslamiyet’e katarak, kendilerine has bir anlayış oluşturan, bunu yaparken de İslamiyet’in aslına ve özüne zarar vermeyen zümreler, yukarıda açıkladığımız anlamıyla “heterodoks” olarak değerlendirilemez. Bazı araştırmacılar bu karışıklığı önlemek amacıyla heterodoks yerine “Konar-göçer Türk İslam’ı”, “Heterodoks Türk İslam’ı” veya “Türkmen Sünniliği” tabirlerini kullanmışlardır. Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı, 2. Baskı, İstanbul, 1996, muhtelif yerler.; Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiyede Alevîlik ve Bektaşîlik, 4. Baskı, İstanbul, 1996, s.109 vd.; Köprülü, “Orta-Zaman Türk

Hukukî Müesseseleri", Belleten, C.II, Sayı.5-6, Ankara 1938, s.53-54.; Turgut Akpınar, Türk Tarihinde İslamiyet, İstanbul, 1994, s.79.

[21] Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul, 1983, s.19.; Abdulkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1988, s.463 vd.; Aynı yazar, Tarihte ve Bugün Şamanizm, T.T.K. Yay., 4. Baskı, Ankara, 1995, s.204 vd.

[22] Ocak, Babaîler İsyanı, s.210 vd.

[23] İrene Melikof, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", Osmanlı Beyliği (1300-1389), s.149-150; Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sufîliğine Bakışlar, İstanbul, 1996.

[24] Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rûm Sorunu", Osmanlı Beyliği (1300-1389), s.164.

[25] Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", s.34-37.

[26] Melikof, a.g.m., s.151 vd.

[27] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, T.T.K. Yay., Ankara, 1994, s.531; Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, T.T.K. Yay., 3. Baskı, Ankara, 1995, s.144-145.

[28] Ocak, Babaîler İsyanı, s.210.

[29] Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 96-97.

[30] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", Vakıflar Dergisi, Sayı: II., Ankara 1942, s.284-353.

[31] Ocak, "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rûm Sorunu", s.164.

[32] İnalçık, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu Problemi", s:9-22

[33] Toplu bilgi için b.k.z., Aldo Gallotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri Üzerine Bir Deneme", Osmanlı Beyliği (1300-1389), s.54 vd.

[34] Mesela Oruç Bey, ilk Osmanlılar hakkında şunları söylemektedir; "Gazilerdir ve galiplerdir, fi-sebilillah hak yoluna durmuşlardır. ... ve Haktan yana gidicilerdir. Din yoluna gayretlidirler ..." Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız, Terc. 1001 Temel Eser, İstanbul, 1970s.23.

[35] Umur Bey'e yönelik bu tür kayıtlar vardır. Düstûrnâme-i Enverî, Medhâl, Haz. Mükrimin Halil Yinanç, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1929.; Ayrıca b.k.z., Tuncer Baykara, Aydınoğlu Umur Bey, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1990, s.96 vd.

[36] İnalçık, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu Problemi", s:9-22

[37] Ayrıntılı bilgi için b.k.z., Feridun Emecen, "Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beyliklerini Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği", Osmanlı Beyliği (1300-1389), s.34 vd.

[38] Osman Gazi, bu tavrının sebebini soranlara "Komşularımızdır. Biz bu ile garip olarak geldiğimiz zaman onlar bizi hoş tuttular. Şimdi dahi gerektir ki bunlara hürmet edelim" şeklinde cevap vermiştir. Âşıkpaşaoğlu Tarihi, s.22, 24 ve muhtelif yerler.

[39] Melikof, a.g.m., s.58.

[40] İlginçtir ki Ahmedî, Osmanlıların Beyliklere karşı yaptıkları mücadeleyi meşru görürken, Bâyezid'in Memlûkler üzerine yürüyüşünün Tanrı'nın gazabına sebebiyet verdiğini ve bunun neticesi olarak da Timur istilasına sebep olduğunu zikretmektedir. Ahmedî, a.g.e., s.15-23.

[41] Neşrî, C. I., 223.

[42] Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", A.Ü.S.B.F.D., C.XIV, Mart 1959, s. 77-78.

[43] Fuat Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul, 1981, s. 6-7.

[44] Ahmedî, s.8.

[45] Colin Imber, "Osman Gazi Efsanesi", Osmanlı Beyliği (1229-1389), s.68 vd.

[46] Rudi Paul Lindner, Göçebeler ve Osmanlılar, Ankara, 2000.; Lindner'in görüşünün bir değerlendirilmesi için b.k.z., Mehmet Öz, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", VI. Osmanlı Sempozyumu, Söğüt, 1991, s.8-10.

[47] İnalçık, a.g.m., s.458.

[48] "Konar-göçer" olarak yaylak-kışlak hayatı devam ettiren Türkmenler, yerleşiklikle göçebelik arasında bulunup, "aslî göçebe" olarak ifade edilmeleri doğru değildir. Cengiz

Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, 1987, s.13-14.

[49] Colin Imber, "Osman Gazi Efsanesi", Osmanlı Beyliği (1300-1389), s. 74-75

[50] Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğunun Doğuş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi), 2. Baskı, İstanbul, 1996, s.144.

[51] İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Haz. İsmet Parmaksızoglu, M.E.B. Yay., İstanbul, 1971, s.45 vd.

[52] Osmanlı şehirlerinin durumu için b.k.z., İnalcık, a.g.m., s.145 vd

[53] Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", s.41.

[54] Wittek, "Osmanlı Tarihinden Yarım Asır", Çev. Mualla Süerdem, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: II, s.55 vd.

[55] Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih, Yayınlayan: İsmet Parmaksızoglu, C. I., Ankara 1974., s.37.

[56] Türkmen adı ve manası hakkındaki görüşler için bkz., İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", Türkler, Yeni Türkiye Yay. C.IV., s.580-584.; Ankara, 1958.; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), T.D.A.V. Yay., İstanbul, 1992., s.2.

[57] Faruk Sümer, a.g.e., s.2.; Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Ankara, 1997, s.20.

[58] Gallotta, a.g.m., s.45.

[59] İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s.78-79 ; Gallotta, a.g.m., s.43 vd.

[60] Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", Belleten, C.VII, Sayı.28, s. 219-303.

[61] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, 97 vd.; Aynı yazar, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara, 1988, s.39 vd.

[62] Sümer, a.g.e., s.178-179.

[63] Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu", s.13-14.

[64] Bu kitaptaki "Osmanlı Devletini Kuran Hanedanın Soy Kütüğü" adlı makaleye bakılabilir.

[65] Halil İnalçık, "Osmanlı Padişahı", A.Ü.S.B.F.D., C.13, s. 68.

[66] Osmanlı tarihçileri bu dönemde Osmanlı Devletine karşı ayaklanan Türkmenlere çok sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Tufan Gündüz, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", Osmanlı, C.VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s.85-92.

[67] Şahruh mektupta "Osmanlı töresine göre kardeşlerinden her birini ortadan kaldırmışsın. Can kardeşleri arasında bu tarz-ı hareket, töre-i İlhanî'ye uygun düşmez" demektedir. Çelebi Mehmet ise verdiği cevapta, "Kardeşler hakkında öğütleriniz baş üstüne! Lakin Osmanlı Devletinin başlangıcından beri atalarımız müşküllerini tecrübe eli ile çözmüşlerdir... İki Padişah bir memlekette barınamaz. Hususiyle bizim etrafımızdaki düşmanlar daima fırsat beklerler..." şeklinde cevap vermiştir. İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s. 90-91.

[68] İnalçık, a.g.m., s. 79.; Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Hakimiyet Anlayışı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.12, s. 298.

[69] Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", Söğüt'ten İstanbul'a, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.99., Aynı yazar, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s.78.

[70] Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, Ankara 1994, s. 73.

[71] Tayyib Gökbilgin, "Osman-I", İ.A., C.9, s. 431 vd.

[72] İbrahim Artuk, "Osmanlılarda Veraset-i Saltanat ve Bununla İlgili Sikkeler", İ.Ü.E.F.T.D. (Uzunçarşılıya Hatıra Sayısı), İstanbul, 1979, s. 264. Taryhy makalalar